

Dağın Doğurduğu fare veya Günaydın'ın İlk Komünistler Tefrikası:

YEŞİL ORDUCULARIN YEŞİL ORDUCULARI YEŞİL ORDUCULUKTAN YARGILAMASI

Günaydın'ın gazetesinin duvar afişlerine varıncaya dek büyük bir reklam kampanyasıyla ilân ettiği «İlk Türk Komünistleri İstiklâl Mahkemesinde» tefrikası, 25 Temmuz 1976 günü başladı, 21 sayı sürdükten sonra sona erdi.

Bu yazı dizisine ilişkin olarak düşünülmesi gereken iki şey var. Biri, bu yarım milyon tirajlı büyük gazetenin şu günlerde böyle bir araştırmayı yayımlamakla ne gibi bir amaca hizmet ettiği; ötekiyse, yazarın çalışmasında, tarihi gerçekleri ne ölçüde başarıyla aydınlatabildiği. Bunlardan birincisinin üzerinde durmayacağım. Fakat ikincisi bakımından hemen şunu söylemeliyim ki, Sadi Borak'ın kaleme aldığı bu tefrika, yakın geçmişimizdeki bazı karanlık noktalara ışık tutmak şöyle dursun, yazarın ezbere anti-komünist tutumu, olayların genel çerçevesini bilmemesi, 1920 Türkiye'sindeki solu 1970'lerin ölçülerine değerlendirmeye kalkması ve dikkatsizliği yüzünden, kafaları daha da karıştırmaktan başka bir sonuç vermemiştir.

Ben, ilk birkaç yazıyı okuduktan sonra, Günaydın'a bir mektup göndererek yapılan yanlışlardan bazılarına işaret ettim ve aynı sütunlarda genel bir eleştiri yazmaya imkân verilmesini istedim. Borak'ın işlediği hataları, geniş bir okur kitlesine duyurmak iyi olurdu. Bu başvuruma herhangi bir karşılık alamadığım için, söyleye-

aracılığıyla kamuoyuna iletmek gereğini duydum. Bir yazı hazırlayarak Cumhuriyet'e yolladım. Anlaşılan, Günaydın'la takışmak istemedikleri için, «Şimdi yayın yönetmenimiz tatilde, hele bir dönsün» diyerek atlatıldılar. Milliyet'i denedim. Sadi Borak'ın orada da «Meclis Gizli Oturumlarında Büyük Zafer» diye yeni bir tefrikası başlamaz mı! Şu sıra böyle bir yazıyı basmalarının yakışık almayacağını söylediler.

Oysa bu dava, olağanüstü mahkemelerin adaletsizliklerini ortaya koymak yönünden çok iyi bir örnektir. Yani, dikkatle incelenirse, buradaki gibi kullanılmak istenilen amaçlara ters teper. Nitekim, bu nedenledir ki, Sadi Borak'tan önce aynı konuyu *Yakın Tarihimiz* dergisindeki «Yeşil Ordu Cemiyeti» tefrikasında işleyen ve bundan, bir de *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası* diye bir kitap çıkaran Feridun Kandemir, bir belgede önemli bir tahrifat yaparak [Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın tamiminin altında «Yeşil Ordu Kâtib-i Umumisi Çerkez Ethem» imzasının bulunduğunu uydurmakla] birçoklarını yanıltmıştır.

Oldukça düzensiz bir görünümü olan «İlk Türk Komünistleri İstiklâl Mahkemesinde» tefrikası ise, yazarın yersiz süslemeleri bir yana, esas itibarıyla, üç sanığın (Salih Hacıoğlu, Arif Oruç, Nizamettin Nazif) sorgularından bazı bölümlerle iki polis raporu ve [dokuz gün farkla, iki ayrı sayıda iki ayrı belgeymiş gibi sunulan —7 ve 16 numaralı tefrikalar] «Sarı Defter»den alınma bir mektup suretinden ibarettir.

İsterseniz, konuya, Sadi Borak'ın son tefrikada ortaya attığı «Niçin Asılmadılar?» sorusundan başlayalım: «Türki-

diği bunalımlı bir dönemde gizli örgüt kurarak hükümeti devirmeyi ve bağımsızlık savaşının başını öldürmeyi amaçlayanları [İstiklâl Mahkemesi] niçin darağacında sallandırmıştır?» Yazar, bu sorusunun cevabını, o zamanki Türk-Sovyet ilişkilerinde aramaktadır. Bizse, böyle olağanüstü mahkemelerin siyasal nedenlerle adam asmalarının çoğu kez adli (?) cinayet niteliği taşıdığını gördüğümüz için, yazarın asıl kastettiği sanıklara «bari idam cezası verilmemesi isabet olmuş» diyerek, önce, 1921 yılının ilk aylarında Ankara'da yürütülen bu davada kimlerin, niçin ve kimler tarafından yargılandığına bakmak istiyoruz.

Haklarında karar verilen sanıklar üç gruptur:

- 1) Çerkez Ethem ve yardımcıları,
- 2) Ethem yanlısı iki gazeteci: Arif Oruç ve Nizamettin Nazif,
- 3) Resmî Komünist Fırkasına bağlı olan bu iki gruptan ayrı olarak, gizli bir Komünist Partisi kurup hükümeti devirmeye kalktılar diye, Ethem olayına bağlanarak gürültüye getirilmek istenen yasal Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın üyeleri.

Birinci gruptakilerin hepsi (12 kişi) gıyaben idama mahkûm edilmiştir. [Ancak, aralarından biri (Kurmaya Yüzbaşı Halil Efendi) daha sonra yakalanıp, bu davanın bitiminden itibaren iki hafta içinde yeniden yargılanarak, hakkındaki idam kararı vicahîye çevrilmiş ve hemen asılmıştır (bak. E. Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 88-89).] Bunlara bir diyeceğimiz yok. Ancak, ikinci ve üçüncü gruptakilere verilen cezalar gerçekten gariptir.

İlk tefrikada öne sürüldüğünün tersine, henüz *Yarın* ga-

olmayan Arif Oruç [Yarın sekiz yıl sonra çıkacaktır!], tesisleri Çerkez Ethem'e ait Seyyare-Yeni Dünya'nın sahib-i imtiyazıdır ve son gününe dek Ethem'in adamıdır. Aynı gazetenin yazarlarından olan Nizamettin Nazif ise, (*) Çerkez Ethem ayaklanmasını desteklemek için kaleme aldığı söylenen «Eskişehir İşçilerine» bildirisini Resmî Komünist Fırkası adına Yeni Dünya matbaasında bastırılmıştı. Bu sanıklardan ilki, mahkeme kulisinde tam bir «muhbir» olarak çalışmış, ödül olarak da yakasını kolaylıkla sıyırmıştır. Sadi Borak, 17'nci tefrikasında, Arif Oruç'un kendisini yargılayan İstiklâl Mahkemesi üyesi Kılıç Ali'ye tarihsiz iki mektubunu aktarıyor. Bunlardan ikincisinin, önce, mahkeme sırasında, ilkiyse karardan sonra yazılmış, besbelli. [Bir düşünün: sanık yargıçtan para istiyor!] Arif Oruç'un bu yakınmalarının mahkeme heyeti üstünde herhangi bir etkisi olmadığını sanılması, gülünçtür. Sadi Borak kendi aktardığı mektupları anlamamışsa bile, Arif Oruç'un tutuklu kaldığı süre yeterli bulunarak, zafere kadar hükümetin uygun göreceği bir yerde oturmasına karar verilmesinden

(*) Nizamettin Nazif [Tepeledenlioğlu] merhumun, tanıyanlar hatırlarlar, Allah Bir dediğine inanmak bile pek caiz değildi. Bununla birlikte, son yıllarında o zamanki Komünist harekete «Atatürk'ün casusu» olarak katıldığını, bu nedenle kendisine İstiklâl Madalyası verilmesi gerektiğini söylüyordu. —Sahiden, onun gibi biri Komintern'in 1922'deki dördüncü kongresine nasıl gidebilmiştir?— Bana anlattıkları arasında, doğru olduğunu sandığım küçük bir noktayı buraya kaydetmek istiyorum. Nizamettin Nazif, Arif Oruç'a bir çeşit lâkap gibi «dayı» dermiş; duruşmalarında değinilen, Sadi Borak'ın tefrikasında da gördüğümüz, «Arif Oruç'un yeğenliği» buradan galatmış.

de mi hiç kuşulanmamış? Kışkırtıcı rolündeki Nizamettin Nazif ise, sekiz yıla mahkûm olmuştur.

Gelelim üçüncü gruba. Yazar, son tefrikasında isim vermesizin 3 kişinin 15'er yıla, 4 kişinin de 3'er yıla mahkûm edildiğini yazıyor. Gerçekten, Salih Hacıoğlu, Tokat Mebusu Nâzım Bey ve Ziyetullah Nuşirevan 15'er yıl hüküm giymişlerdi, ama 5'er yıla mahkûm olan 4 (Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi, Ahmet), 3'er yıla mahkûm olan da 2 kişi (Behram Lütfi ve Mustafa Nuri) vardı. [Kararda mı yanlışlık yapılmıştır, yoksa iki tane mi Mustafa Nuri vardır, bilmiyorum.] Bütün bu sanıkların üyesi buldukları Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Çerkez Ethem ayaklanmasına karşı açıkça hükümeti desteklediği halde, niçin ezilmek istenmiştir? Asıl önemli olan soru, budur.

Kısaca özetlemek gerekirse: 1920 yazında Ankara'da bir Yeşil Ordu Cemiyeti kurulmuş, çoğu İttihatçılardan oluşan ve Yönetim Kurulunda Adnan Adıvar, Hakkı Behiç ve Celâl Bayar gibi bakanların da bulunduğu bu cemiyet B.M.M.'nde de «Halk Zümresi» diye bir Meclis Grubu meydana getirmiştir. Yeşil Ordu'nun genel sekreteri Tokat mebusu Nâzım Bey'di. Fakat, Çerkez Ethem Yeşil Ordu'ya alınca, Mustafa Kemal Paşa telâşlanarak cemiyetin kapatılmasını istemiştir. Bununla da yetinmeyerek, Halk Zümresi'ni bölmek için, aralarına Dr. Tefrik Rüşti gibi kendisine özellikle yakın kişileri de katarak resmî bir T.K.F. kurdu ve bütün sol akımları bu örgütte toplayarak denetim altına almak istemiştir. Çerkez Ethem de, Paşa'nın isteği üzerine (gazetesiyle birlikte) bu fırkaya katılmıştır. Meclis Dahiliye Vekili seçilecek kadar tutulan, yine eski İttihatçılardan (ve Mason!) Nâzım Bey ise, bu oyuna girmeyi kendine yedirememiştir. Öte yandan 1920 Anadolu'sunda bir de (haffi) T.K.P. vardır. Ama bu partinin gizliliği biçimsel an-

lamdadır. Öyle ki, üyelerinden bir kısmı tahsisat-ı mestureden beslenmekte, nizamnamesi Eskişehir'deki liva (devlet) matbaasında basılmaktadır. Nâzım Bey Yeşil Ordu'daki yandaşlarıyla, bu partinin üyelerini, resmî fırkaya rakip bir örgüt içinde toplamayı başarmış, T.H.I.F.'ni resmen kurarak hükümetten ilmihaberini de almıştır.

Fakat bir iç ve bir dış olayın, Anadolu'daki bu sol gelişmeleri sekteye uğrattığı görülmüyor: Çerkez Ethem ayaklanması ve Ankara hükümetinin de Londra Konferansına çağırılmış olması. İşte, konferans masasına otururken, İngilizlere bir taviz olarak Türk solunun artık temizlenmiş olduğu izlenimini vermek isteyen hükümet, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki bu davayı sahnelemiştir. İşin ilginç yanı, Yeşil Ordular Yeşil Ordulardan yargılanmış, mahkeme reisi Topçu İhsan [Borak'ın dediği gibi 4-5 yıl sonra değil, 7 yıl sonra Bahriye Vekili iken Yavuz — Havuz işinde yolsuzluğundan ötürü Yüce Divan'ca mahkûm edilen Eryavuz] ve üyesi Kılıç Ali gibi resmî T.K.F.'liler T.H.I.F. üyelerini mahkûm etmişlerdi. Oysa, üçüncü gruptaki sanıkların Çerkez Ethem ayaklanmasında hiçbir ilişkileri yoktu. Bu olayların ayrıntıları, benim (üçüncü basımı yapılmakta olan) *Türkiye'de Sol Akımlar 1908 - 1925* adlı kitabımdan öğrenilebilir.

Sadi Borak'ın dikkatsiz ve özensiz çalışmasının örneklerine gelince, bunlara ilk günkü tefrikanın manşetiyle başlayabiliriz: «Yunan ordusunun taarruza geçtiği gün Eskişehir'de bir gazete köylüyü ve işçiyi ayaklanmaya çağırıyordu.» Oysa (1) sözkonusu gazete [Yeni Dünya] o tarihte Eskişehir'de değil, Ankara'da çıkmaktadır. Resmî T.K.F.'nin organı: «Türkiye Komünist Gazetesidir.» Sahib-i imtiyazı Arif Oruç, müdür-i mes'ul ve başmuharriiri ise aynı fırkanın kâtib-i umumisi Hakkı Behiç beydir. (2) Kaldı ki, değinilen (Nizamettin

Nazif'in kaleme aldığı beyanname bu gazetede çıkmamış, Ankara'daki Yeni Dünya matbaasında basılmış ve polisçe hemen toplatılmıştır. (3) Eskişehir işçi ve köylülerine seslenen bu bildiri, genel anlamda (resmî) Komünist propagandası niteliğinde olup, işçi ve köylülerden Ethem ayaklanmasının desteklenmesi için hemen başkaldırmalarını isteyen bir yanı da yoktur.

Yine ilk tefrikada yazıldığı gibi, Mehmet Şükrü (Karahisar-ı Sahip) beyle Şeyh Servet (Bursa) efendinin tutuklu olarak yargılandıkları doğru değildir.

8'inci tefrikada ileri sürüldüğü gibi, Tokat mebusu Nâzım sol kanatların hepsinde (ayrıca belirtildiği gibi resmî fırkada) yer almış değildir.

1'nci ve 4'üncü tefrikalarda mahkeme üyesi gösterilen Cevdet Kerim İncedayı [1893-1951] Birinci B.M.M.'nde üye bile değildi. Meclis'e beşinci dönemde Sinop'tan girmiştir. İstiklâl Mahkemesinde üye olan Cevdet bey (benim dikkatlerini çekmem üzerine 20'nci tefrikada düzeltilmiş gibi) Kütahya Mebusu Cevdet İzzab'tır [1891-1960]. Fakat Nizamettin Nazif'le Arif Oruç için verilen cezaları az bulup bu iki sanığın onar yıl hapsedilmeleri için karşı-oy yazısı yazan üye, Cevdet bey değil, Hüseyin beydir [Gökçelik, 1867-1933: Sadi Borak bu dördüncü üyeyi hiç anmıyor!]. Hüseyin bey Elâzığ'da polis müdürü iken ilk Meclis'e girmiş ve ölünceye kadar, dört dönem B.M.M.'nde bu ili temsil etmiştir.

Örneklerini daha çoğaltmak istemediğim bu yanlışlar, herhalde Sadi Borak'ın tefrikasının sonunda yaptığı gibi, «bugünkü hızlı baskı tekniğinin kaçınılmaz sonuçları» diye geçiştirilemez.

Son olarak, uluorta sormak istediğim bir şey var: B.M.M. arşivindeki yarım yüzyıl öncesine ilişkin belgelerden ve gizli tutanaklardan yararlanmak için, mutlaka Sadi Borak mı

olmak gerekiyor? Bunlar ne zaman herkese açılacak?

METE TUNÇAY

«YENİ SESLER ARAMANIN ZAMANIDIR»

Sayın Mutluay, bir yazısında Erol Çankaya'nın şiirlerini bu denli öfke ve ateşle yağurmasını anlayamadığını belirtiyor, kuşkuyla karışık bir serzenişte bulunuyordu. Bir bakıma haklıydı. Gerçekten de Erol Çankaya'nın şiirlerinde öfke, omuz çapraz asılı tüfek, kabzede ısınmış avuç, barikatlar, kanlı hançerler ilk bakışta sık sık göze çarpan kavramlardır. Kitabı şöyle bir göz gezdiren insan, neredeyse savaş alanının ortasında kaldığını sanır. Buna bir de adım eklersek hele; *Cehennem Biziz*. (Erol Çankaya, Bilgi Yayınevi, Temmuz 1976, 152 sayfa, 15.— Lira)

Sanırım bu serzenişin temelinde, eski kuşaklarda genellikle yer etmiş bulunan «gençlik halet-i ruhiyesi» ile bunca öfke ve kinin akla egemen olabileceği kuşkusu yatmaktadır. Toplumdan, toplumsal sorunlardan, olaylardan, kısacası yaşayıştan kopuk şiirlerin şairleri için yerindedir bu kuşku. Oysa Erol Çankaya, özellikle biri öbürünün varlık sebebi olan kavramları yanyana getirerek yaşayışı ve şiiri özümlemiş usta bir ozan gibi çıkmaktadır karşımıza. Örneğin «*Şiir gençlik gibi bir şeydir ve gütti gider*» dizesiyle şiirin devingenliği, sürekliliği; kendini yaratan şairi yeniden nasıl yarattığı vurgulanırken;

*Sesim sevgilimi bile
kuşatmazsa
Yüreğim dünyaya
katılamazsa*
(s. 11)

dizeleriyle bu yaratıcılığın, devingenliğin, sürekliliğin yaşayışla bağlantısı sağlanmakta; *Yarın yeni şiirler yazdığında
bir hayli öfkelerle
Sözgelimi bir banka görüp*

*hırçınlandığımda
Bir bono görüp, hisse
senetleri*

(s. 12)

dizeleriyle de, sözü edilen bağlantı somutlaştırılmaktadır.

Kanımca Erol Çankaya'nın şiirlerini ilk bakışta «cehennem» görünümüne çeviren, okuyanda kendini savaş alanında kalmış duygusunu uyandıran, birbirine aykırı kavramların tıpkı günlük yaşayışımızdaki aykırılıklar gibi yanyana, içiçe kullanılmış olmasıdır. «*Terli gömleğime çıkıyor dünyanın macerası*» dizesi ile, «*Belli hayata dişlilerin olduğu yerdenden dokunduğum*» ya da «*Dünyaya kıvılcıklar çıkartarak yaklaştığın belli*» dizelerinde olduğu gibi, tek dize ile ekonomik sorun; sömürü, sömürüye karşı koyuş v.b. vurgulanırken az sonra «*Yüzümüze çarparak her sabah dünyanın aşklarını*» gibi bir dizeyle sevda kavramı en geniş anlamıyla yükleniyor; birbirinin karşıtı olan kavramlar okurun sosyo-ekonomik ilgi ve ilişkiler içerisinde tutacağı yanı seçmesini; bu seçimi yaparken bir bileşime varmasını kolaylaştırıyor. Bir başka deyişle, yeni insan ve toplum tipinin yaratılmasında Erol Çankaya'nın şiiri işlevini yerine getiriyor.

Gerçi zaman zaman aşiret törelerini savunur bir havaya bürünüyor yazar. Örneğin «*Sonra sulbünden geleceklere düşün*» dizesinde olduğu gibi. Özellikle bu dizinin devamında, kan davası için çocuğunu şartlandıran bir ana görünümündedir şair. Aynı şiirin bir başka yerinde de «... *gazete okuma/Aç günceni oku*» diyerek somut gerçeklikten uzak durmayı öğütlerken yine aynı şiirin şu güzel dizelerindeki anlamla çelişiyor bu öğüt:

*Kalbimi sarsalayan yurt
haberleri
Ve kısacık bir soluğu,
dünyayı dolduran
Defterine işle. Kayısına
Sülüs yazısıyla düş bir
ömrün tarihini.*
(s. 22)

Bir düzene karşı çıkmak, o

düzenin gerçeklerini karşıtıyla görüp öğrenmeyi engellemez. (Kendisi de bunu yukarıdaki dizelerde kabul ediyor zaten.) O gerçekler değil mi şairin bedeniyle öfke ile kavranmış? Bilererek öfkelenmekle, şartlanarak kin tutmak, öfkelenmek ayrı ayrı tavırların kaynağıdır.

Öte yandan yazarın, toplumuzun kırsal kesimiyle ilgili dizeleri arasında belirgin bir ayrılık var; birinci kesimle ilgili dizeler genellikle kalıplaşmaya, duraganlığa götürüyor onu. İkinci kesimiyle ilgili dizeleri daha güçlü. Bu da, şairin yaşayış ile özdeşleşmek istediği şiiri, okuyarak edindiği izlenimlerinden kaynaklandığı için olsa gerektir. Bu izlenimler ise tek taraflı

(gazete okuma/Aç günceni oku) olduğu için yer yer onu tekrarın tekrarına götürmektedir. Oysa «*Emeğin Olduğu Yerden*», «*Kan Toprağa Bulaşmıyor*», «*Kanın Görüldüğü Yerden*» gibi şiirlerinde öz, imgelem ve duyarlık bakımından gerçek şiirini yakalıyor Erol:

*Teri toprağa bulaşıyor
O'nların
Kan toprağa bulaşmıyor*
(s. 59)

dizeleriyle «O'nlar» ve emeğin üretkenliği, yaşayışın sürekliliği («*Karışt Şiir*» in 61. sayfada ki son dizesinde olduğu gibi) ne güzel vurgulanıyor! Ya «*Şafakleyin düşmanın bordasına çarptıkça tazeleniyor hıncım*» dizesindeki imgelem!.. Kıyayı ya da gemi bordasını bıkmadan, usanmadan döğen dalgaları a-

nımsatıveriyor birdenbire insana.

Yayınevinin kitabın arka kapına koyduğu notta, «1940 kuşağının devrimci şiirini, 1970 gençliğinin heyecanı, soluğu ve imgeleriyle zenginleştirerek yenileştiren, gözü ve yüreği pek bir ozan!» deniyor Erol Çankaya için. Gerçekten de, 1970'lerin başında Demokrat İzmir'in Çarşamba günleri yayımlanan Edebiyat ve Sanat sayfasından izlemeye başladığımız o ilk şiirlerinden bu yana Erol, yaratıcı gücünü «*durulan bir şiir*» gibi diyalektik ile yağurmuş, «Türk edebiyatında yeni bir aşama için en güçlü umutlar» dan biri olmuştur. *Cehennem Biziz*, bu umudun belgesidir.

M. TANER ÜNLÜ

cem yayınevi

ARİF DAMAR
alıcı kuşu kardeşliğinin

Yıllardır Aranan Şiir Kitaplarının
Tümü Birden

Günden Güne / İstanbul Bulutu / Kedi
Aklı / Saat Sekizi Geç Vurdu / Alıcı Kuş

15 lira

seslerin ayak sesleri

Tükleniyor

7,5 lira

Dağıtım: CEMMAY, Babiâli Cad. 19,
Cağaloğlu - İSTANBUL